

minthogy különben igen sok remek francia és egyéb kéziratot kellene említenem) melyen mint a „5., 2., 97.“ számun szintén a nápolyi címér jön elő. A címlap arany-barna betűkkel, arany szem-szőrös napokkal.

A mű címe : **COMINCIA IL PHILOCOLO DI MESSERE GIOVANNI BOCACCHI.**

Az első kezdőben **M** (anente) a hírneves költő képe látható. A széles keretben pedig geniuszok, állatok jönnek elő, és háromszor egy-egy pálmafa, mely körül egy mondatszalg tekeredik ; felírása alulról fölfelé : **ACCA | DE | RA.**

Meglehet, hogy ezen mondatnál fogva, lehetséges a könyv hajdani birtokosára akadnunk, minthogy rendszeren a díszlapokon előforduló jelképek és mondatok állandóan ugyanazok szoktak lenni, mint azt Corvin Mátyás kéziratainál láttuk.

A MOHÁCSI CSATÁRÓL

· SZÓLÓ EGYKORÚ ÚJSÁGLAPOK A MAGYAR NEMZETI MÚZEUM KÖNYVTÁRÁBAN.

Közli: **Fraknoi Vilmos.**

A könyvnyomtatás feltalálása után alig múlt el néhány évtized, már is a sajtót az emberek újságvágyának kielégítésére kezdték felhasználni.

A XV. század végső évtizedeiben, különösen déli Németországban, sűrűen jelentek meg az újságlapok, melyek rendszerint „*Newe Zeyttung*“ cím alatt a nevezetesebb európai eseményeknek hírért szétvitték. Főkép Amerika felfedezése, az olaszországi hadjáratok és a török háborúk nyújtották az anyagot.

Természetes, hogy a mohácsi csata nagy mértékben foglalkoztatta egész Európát, különösen a szomszéd Németországot. És nem meglepő, hogy a Nemzeti Múzeum könyvtárában öt különböző újságlapot találunk, melyek a mohácsi gyásznapi részleteit beszélik el. A nyomtatási hely egyiken sincs kitéve. Valószínű, hogy az augsburgi és nürnbergi sajtók termékei.

I. A megjelenés időrendjét tekintve kétségkívül legelső azon, két kis negyedretű levélből álló, röp-irat, melynek címe :

„New Zeyttung wie der Turckischen Keyser mit dem König von Vngern dye schlacht gethan hat, auff den tag Johannis enthauptung. Im Jar MDXXVI.“

Minden oda mutat, hogy néhány nappal a csata után iratott, azon kósza hírek alapján, melyeket a megmenekült német harczosok hoztak magukkal és terjesztettek Németországban.

E szerint a csata augusztus 29-én reggeli három és négy óra között vette kezdetét, Mohács városa mellett, a Krassó patak mentében elterülő síkságon. A török császárt „Polthan Zemelian“ néven nevezi Elbeszéli, hogy serege négy hadosztályból állott. Hármat basák vezéreltek, és összesen 110,000 emberből állott. A negyedik a szultán személyes vezérlete alatt állott, de száma — úgymond — oly nagy volt, hogy azt Istenen kívül senki sem határozhatná meg. A csata lefolyásáról semmit sem tud. A csata áldozatairól szólva, kiemeli, hogy úgyszólván az egész nemesség ki van írva. Azután felsorolja a kiválóbbakat. A nevek többnyire el vannak ferdítve. Többre alig lehet ráismerni; p. o. Johannes Colari, „Herr Osai.“ Drágffyt Drack-nak, Erdődi Erdmandi-nak, Sárkányt Sereckym-nek írja. Az elesettek között olyanokat is említ, kikről tudjuk, hogy szerencsésen megmenekültek, mint Battányi Ferencz bánt. Ellenben a menekültek közé olyanokat is soroz, kik a csatatéren találtak sirjokat. Így beszéli, hogy Szapolyay György súlyosan megsebesült ugyan, de egy kis fekete lovon Battára jutott el; az esztergomi érsek is megszabadult kis lovon, a melyről érdekesnek találja megjegyezni, hogy csak egy füle volt.

A király sorsáról, az újságlap írójának még nem volt tudomása. „Hová lett a királyi felség, azt nem tudom.“

A rövid közleményt azzal fejezi be, hogy a csatában nagyszámú magyarok, csehek, németek, lengyelek veszték el, kiknek számát csak Isten tudná megmondani. És a rémület hatása alatt felkiált: „Got sey uns gnedig. Amen.“

II. Nagyobb hitelesség igényeivel lép fel a második nyomtatvány:

„Newe Zeyttung wie die Schlacht in Vngern mit dem Türckischen Keyser ergangen: Hat einer von Wienn so dabey gewest, herauff gen Otingen geschriben. Auch volget hernach des Bluthundts der sich nent ein Türckischen Keyser, gethattn, so er und die seinen, nach eroberung der Schlacht

auf den XXVIII. tag Augusti nechst vergangen, geschehen, an unsern mitbruedern der Vngerischen Landschafften ganz unmenschlich getriben hat und noch teglicht thut. M. D. XXVI.“ Czímképpel, mely török lovast ábrázol. Négy kis 4-edrétű levél. 1526. szeptember 30-án bocsátott közre.

Az első rész egy szemtanu elbeszélése. Tolnán csatlakozott a királyi táborhoz. Itt alig 4000 gyalogot talált egybegyűlve. A németek a faluban voltak elszállásolva; de szüntelenül rettegniök kellett attól, hogy a magyarok éjnek idején felgyűjtják a házakat.

E közben számos magyar, lengyel és szláv hadak gyülekeztek; mire a tábor Battára helyeztetett át. Itt több napig időztek, anélkül, hogy a fővezérlet iránt intézkedés történt volna. A seregben semmi fegyelem nem uralkodott. A magyarok között gyakran komoly viszályok támadtak, melyek azzal végződtek, hogy egymást agyonverték és lölték. Végre Tomori Pál és Szapolyay György neveztetek ki a sereg főparancsnokaivá. Midőn Mohácsra érkeztek, 500 kocsiból szekérvárat állítottak össze. A sereg száma mintegy 30,000-re szaporodott. Ekkor tanácsot tartottak és elhatározták, hogy a törökkel megütköznek.

„De — úgymond — a gyermek is felismerhette volna, hogy némely magyarok a királyt el akarják árulni. Emellett a fővezérlet ügyetlen volt, nem tartottak sem hadi szemlét, sem gyakorlatokat.“ A király semmit sem tudott az ellenség felől. Nem volt pénze, hogy kémeket tarthasson. De az urak talán nem is akarták, hogy kellően értesülve legyen, mert sokan titkon a törökkel tartottak. A táborban általánosan el volt terjedve a hír, hogy a szultán hét vékával pénzt adott bizonyos magyar uraknak, oly czélből, hogy őt Magyarország elfoglalásában segítsék; és hogy a szultán Lajosnak levélben megírta, hogy maradjon veszteg, mert ő megvásárolta az országot, és most eljött azt birtokába venni.

Augusztus 29-én az ellenség már csak félmértföldnyire állott. Útjában minden felégetett. Gyakran 9–10 lángra borított falu tüze világította be az éjszakát.

A magyarok korán reggel kezdték meg a készülést a csatára. Nyolcz órakor vonultak ki a táborból, a mikor a törököket megpillantották. Ekkor megkezdődött a magyar ágyúkból a tüzelés és a csatározás. Ez így tartott délutáni 4 óráig. A törökök ezen időig egy ágyúlövést sem tettek. A mondott órában indult meg a tulajdonképeni csata.

a derék hadak között. A törökök visszavonultak egy árokig, melyben 300 ágyújuk volt elrejtve, és ezekből, midőn a magyarok közvetlen közelbe jutottak, öldöklő tüzelést kezdettek. Ez egy óráig tartott. Végre Tomori hadosztálya futásban keresett menekülést; e példát követték a többi hadosztályok is.

Azután leírja a nyomort és zavart, mely Magyarországon uralkodik. A magyarok a törökökkel versenyt rabolnak és gyilkolnak. A levélírónak elvették lovát, és mindenből kifosztották. A magyar asszonyok a kutaknál az italt is megtagadták tőlük, úgy hogy majdnem éhen haltak, míg német földre értek.

Hová lett a király, azt senki sem tudja. A levélíró azt hiszi, hogy a magyarok megölték és tetemét elrejtették, mert a török nem tudta megtalálni.

A második részben foglalt közlemény Pest és Buda bevételét Szulejmán által nem szeptember 10-re, mint más kútforrások, hanem 8-ra teszi. Továbbá míg az eddig ismert kútforrások szerint Buda lakosai a vár kulcsait Földvárra küldötték a győző elé, és ellenállás nélkül nyitották meg kapuikat: az újságlap ellenállásról és ostromról szól.

E szerint a török Pest városát egy órai küzdelem után hatalmába ejtette, lángba borította és összes lakóit megölte. Azután Budát kezdte vívni, a mely, bár lakóinak többsége elmenekült, három óráig állott ellen. Midőn végre a török benyomult, a lakosokat nem- és kor-különbség nélkül kardélre hányta

A zsidó városnegyed, melyet külön fal vett körül, még ekkor sem hagyott fel az ellenállással; a zsidók oly kitartással harcoltak, hogy az ostrom harmadfélezer töröknek életébe került. Végre a törökök ágyúikat hozatták elő és összelövétték a kapukat. Itt is iszonyú vérontást követtek el. Negyedfélezer zsidó közül alig huszan szabadultak meg.

Míg ezek a fővárosban történtek, egy basa Pécs ellen küldetett. A lakosok elébe küldötték a város kulcsait és kiméletért esedeztek. Az bántatlanságot ígért nekik, bevonult a városba és két napig békésen tartózkodott ott. Harmad napra az összes lakosokat a város piacára hívta egybe, azon ürügy alatt, hogy valamit közölni akar velök. Midőn azonban együtt voltak, mind felkonoztatta őket.

Visszatérve a mohácsi csatára a közlemény elbeszéli, hogy Szulejmán a foglyok közül hármat maga elé hivatott, és őket a csataterre vezettette, hogy a halottak között Lajos királynak és a kiválóbb urak-

nak tetemeit felkeressék. Midőn Tomori Pálnak tetemét kijelelték, a basa ki őket vezette, annak fejét levágatta és a szultánnak bemutatta. Miután a királyt a halottak között nem találták, a szultán a foglyokhoz vitette őket; de itt is hiába keresték. Ezen foglyok közül a szultán 1000-et lefejeztetett.

Ellenben a három magyar urat szolgálataik jutalmául pénzzel, posztó- és bársonyszöveggel megajándékozván, 400 lovas kíséretében Budára küldötte.

Ezután feljegyi azon Magyarországon és Ausztriában elterjedt hírt, mely szerint a pápa és Velenceze volnának okai a török hadjáratnak, mert a törökök között olaszok is találtak.

A közlemény végén a mohácsi esatában elesett előkelő magyarok, csehek és lengyelek rövid névsora áll; élükön már ott találjuk a királyt. Az elesettek számát 15,000-re teszi.

Ezt egy fohász zárja be, hogy Isten a török veszélytől szabadítsa meg a kereszténységet.

III. IV. Az imént ismertetett újságlapnak két része külön lenyomatokban is kiadatott.

A Bécsből kelt levél ugyanazon címképpel van ellátva mint a fennebbi kiadvány. A második közlemény címlapján egy lángba borított vár látható, előtte szekérvárral. Az előbbi változatlan lenyomat. Az utóbbi csak egy mondattal van bővítve, mely azt mondja, hogy közhiedelem szerint a török hadsereg 200,000 emberből áll.

V. Egy ötödik újságlap 1526. novemberben látott napvilágot. Czíme:

„Newe zeyttung, wie es mit der schlacht zwischen dem König von Vngern, und dem Türckischen Keysser ergangen. Item, Wie der König von Hungern umb ist kommen. Item, Wie der Türck die statt Ofen erobert Vnnd wie Graff Christoffel Kriechisch Weyssenburg wider ingenommen hat. Item auch, Wie Ferdinandus das Königlich schwert. aus Behem empfangen hatt. Vff Symon und Jude abendt. Anno XVC. XXVI.“

Kis negyedretű négy levél.

Ezen újságlap azzal kezdi elbeszélését, hogy midőn Lajos király Mohács mezején táborozott, az ütközet napján Szulejmán hírnököt küldött hozzá; értesítette, hogy alattvalói elárulták, és felszólította, hogy

várjon a következő napig, a mikor személyesen jő a magyar táborba és mindenekről fel fogja világosítani. Azonban a magyarok *) kinyilatkoztatták, hogy ha a király az ütközetet elhalasztja, őt és a németeket mind felkoncolják.

Ekként kényszerítve látta magát az ütközetbe bocsátkozni. A magyarok és németek nagy erővel rohantak a törökökre, ezeket a szekérvárba szorították, majd innen is kiverték. Végre elértek egy a törökök által készített árokhoz, melyben mintegy 400 ágyú volt el helyezve. Ezekből háromszor egymásután adtak tüzet a magyarokra, kik közül sokan elestek, a többi futásban keresett menekülést. **)

A király szintén az utóbbiak között volt. Kísérői egy mocsáron vezették keresztül. De nehéz lova, a király súlyos fegyverzete által is nyomva, süllyedni kezdett, majd felágaskodva a királylyal együtt a mocsárba visszaesett. Itt találta meg egy „Ceterus“ nevű magyar úr.***) Ferdinánd főherceg szent István templomában fényes gyász istenitiszteletet tartatott.

A törökök szeptember 8-án vették be Budát. A német lakosokat bántatlanul hagyták. De a magyarokat, a hétéven alóli gyermekeket kivéve, mind levágatták.

A vár őrsége két rohamot vert vissza, és csak miután a szultán szabad elvonulást biztosított, nyitotta meg a kapukat.

A szultán a zsidókhöz kérdést intézett: vajjon Budán akar-nak-e maradni, vagy vele menni? Mindnyájan Budán óhajtottak maradni. Mindazáltal a szultán az öregeket — többet negyedfélezernél — felkoncoltatta, a többieket fogságba hurezolta.

A szultán ezután a várat, a királyi palotát és istállókat felgyújtatta. Az értékes ingóságokat 1400 tevéen és hajókon Konstantinápolyba szállíttatta.

A törökök végre mindannyian kivonultak; egy sem maradt az országban.

A magyar koronát „a vajda“, Szapolyay János ragadta magához, a ki úgy nyilatkozott, hogy a ki arra vágyódik, ám vegye el fegyver hatalmával. A királyné kezének elnyeréseért is tett lépéseket, és azzal fenyegetődzék, hogy ha tagadó választ kap, erőszakkal fogja őt magához ragadni. De Ferdinánd főherceg ezt nem fogja tűrni, és már is kiindult, hogy őt Bécsbe hozza.

*) „Die Vngern und Hesyrrer“ (huszárok).

**) Ehez azon naiv észrevételt csatolja, hogy a lőpor meg volt mérgezve!

***) Kétségkívül a morva Csettricz királyi kamarással téveszti össze.

Az újságlap szerkesztője a sok gyászos hír mellett egy örvendetes eseményt is kívánt olvasóinak jelteni. Minthogy pedig a való tények körében azt hiába kereste, nem habozott egy olyat költeni. A mit Nándorfehérvár visszaszerzéséről ír, elejétől végig költemény.

E szerint Frangepán Kristóf értesült volna, högy a nándorfehérvári parancsnok rablókalandra kiindúlt, útját állotta és elfogta. Ez ajánlatot tett neki, hogy ha életét megkiméli, kezeibe juttatja Nándorfehérvárt. Frangepán elfogadta az ajánlatot. Ekkor a basa a magyar katonák egy részét török ruhába öltöztette, míg a másik résznek kezeit hátrakötötte; mire amazok ezeket, mintha foglyok volnának, maguk előtt hajtották. Így elértek a vár alá, melynek kapuit gyanutlanul megnyitották előttök. Mire a bentlált törököket felkoncizolták és a várat megszállották.

Ezen előadás világosan mutatja, mily ovatossággal kell az ily újságlapokat használni. Tartalmuknak túlnyomó része alaptalan, kósza hírekből áll. De sok igaz részletet*) és jellemző vonásokat is tartalmaznak. És minden esetre érdekes látnunk, mikép értesült az eseményekről az egykorú közönség. Végre ezen újságlapok, mint bibliographiai ritkaságok is különös figyelmet érdemelnek.

XVI. SZÁZADBELI MAGYAR KALENDÁRIUMOK.

Közli: Szabó Károly.

I. 1571.

Kalendarium. Az égnek forgassabul meg ismert es el rendelt praktikaiual eggietembe, es mastani Vrunck Jesus születesse vtán MDLXXI esztendőre Cureloniai Szanizlo Jacobeius mester Crakkai academianak Astrolog. iudicioma szelrent. E. G. (Egyed-úti Gergely) által magiarrá fordetatoth. (Következik Magyarországnak czimere) Stainhofer Gaspar által Beczben niomatot, az

*) Így például a mit az V. számú újságlap a budai zsidókról ír, bár mennyire valószínűtlennek látszik, megerősítést nyer Szulejmán hadjáratának török naplójából, melyben szeptember 22-re fel van jegyezve, hogy a budai zsidók száműzetnek és hajókra szállítatnak. (Német fordítása Hammernéi. Geschichte des Osmanischen Reiches. III. 643. 1.)